

DIVADELNÍ HRY PRO DĚTI A MLADÉ PUBLIKUM PROVĚŘENÉ JEVIŠTĚM

Vám, kdo hledáte vhodné a kvalitní texty pro děti, nabízíme další hru takzvaně prověřenou jevištěm, konkrétně na půdě POPELKY, národní přehlídky amatérského činoherního divadla pro děti v Rakovníku. Podotýkáme, že každá z textových předloh, které budete v letošním ročníku AS nacházet, není bez úskalí, jaká by nebylo nutné řešit při dramaturgicko – režijní přípravě případné inscenace. Nicméně, všechny nabízené texty prokázaly jevištní realizací své kvality a náleží k rezervoáru dramatiky, na nichž lze úspěšně budovat inscenační tvar. Pomůckou pro ty, kdo se rozhodnou některý z textů realizovat na jevišti, budou dramaturgické pendanty k jednotlivým hrám. V tomto čísle přinášíme dva. První k textu zveřejněnému v minulém čísle AS, druhý se týká textu Jana Korčíka Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Autor dramaturgizací známé pohádky připravil pro svůj soubor Malé divadlo v Ústí nad Labem, sám ji režijně se souborem nastudoval a uvedl na POPELCE v roce 1999. Dva roky před tím se představil na půdě národní přehlídky jako autor a režisér s rovněž zdařilou vlastní dramaturgizací pohádky bratří Grimmů Sněhurka a sedm trpaslíků. Mnozí Jana Korčíka pamatují i z inscenací jiného ústeckého souboru, a sice Mladého divadla, vedeného Pavlem Trdlou a Kristinou Herzinovou, v němž působil jako herec. V roce 1994 hrál (černé divadlo) v Jílkově Ptáku Ohniváku a lišce Ryšce, o rok dříve ve Čtvrtkových Divokých labutích.

Kontakty na autory a původní inscenátory jsou k dispozici na IPOS-ARTAMA u dr. Milana Strotzera – tel. 02/61215684-7. (MS).

DRAMATURGICKÝ PENDANT MICHAL ČUNDERLE, MOJMÍR PŘIKRYL: UŽ NIKDY NEBUDU SPÁT V RÁKOSÍ (HRA BYLA OTIŠTĚNA V AS Č. 1/2001)

Zvláštní pohádka má nespornou a v tomto žánru ojedinělou kvalitu: originální fantazii, cit pro slovo, pro jeho barevnost a rytmus, schopnost vyslovit smysl z nesmyslného spojení, a naopak pohnat si s řečí banálně všední a u-svědčit ji jako bizarní. Pro rozhlasové uvedení je připravena bez problémů, protože všechny potřebné informace o fantastickém dění (potížích vodní víly, proměně babek v dívky, létání, prostoru, kde se pohybuje anděl atd.) jsou podány v textu nenásilně a přitom přesně tak, že si to posluchač může snadno představit.

Pro uvedení na divadelní scénu však představuje tento text úkol dost náročný. Tématem jsou, stručně řečeno, „nevykoukané oči“, tedy všechno, co se na scéně děje, by mělo být takovýmá očima viděno – jako překvapivé, ne-li zázračné. Nic přízemně popisného, „věrně“ realistického, ani v těch v současné hovorové řeči vedených věcných dialogích. Bylo by potřeba hodně invence při vymýšlení pohybových a scénických metafor. A také důsledná, z hereckého hlediska vedená probírka textu repliku po replice, aby se z nich odstranilo všechno – třeba i maličkosti – co se dá zahrát, vyjádřit pohybem, gestem, mimikou beze slov. V tomto smyslu je potřeba zajímavý text zdivadelnit.

Je to opravdu dost náročné, ale mohlo by to být právě proto i lákavé. Zvlášť pro soubor mladých lidí, schopných pohybu, nebo pro soubory alternativní.

Alena Urbanová

Omluva redakce: Omlouváme se autorům hry Už nikdy nebudu spát v rákosí a Vám čtenářům za to, že jsme v minulém úvodním článku uvedli nedoplněným chybné informace. Michal Čunderle je absolventem divadelní vědy na filozofické fakultě a nikoliv na JAMU. Zvláště pak nás mrzí, že jsme uvedli chybně příjmení spoluautora (hudby) pana Mojžíra Přikryla.

DRAMATURGICKÝ PENDANT KE HŘE JANA KORČÍKA TŘI ZLATÉ VLASY DĚDA VŠEVĚDA (dramaturgizaci dle pohádky K.J. Erbena)

O textu Jana Korčíka lze prohlásit, že postihuje ducha pohádky a do stejné míry i ducha K.J.E. Korčíkovým PLAVÁČKEM stojí za to se zabývat,

neboť inscenátorům nabízí divadelní jistotu, danou slušně napsaným textem a způsobem, jak je příběh vyprávěn.

Dramaturgové si mohou nabrousit tužku, neboť jestli něčím nedobrym Korčíkův text trpí, tak jsou to zájmena všech podob a tvarů. 97,5% je jich zcela zbytečných a text od nich nutno osvobodit. Určitě každý bude též škrtnat zcela nevhodnou vstupní řeč Děda Vševěda o válečných hrůzách, která z poezie textu trčí jak budovatelská árie z Hamleta let 50. Nač?, křičí dramaturg, když lze rovnou naskočit na: Čichám, čichám člověčinu, kohože tu ... a tak dál podél skal, jak je to už pak autorem napsáno. Podobný lapsus se vyskytuje v konci 8. obrazu, kdy král země na uhel spálené sluncem vyzývá své poddané, aby se pomodlili ke slunci, aby Plaváčka moc nepálilo. Těžko tuto podivnou modlitbu slunce vyslyší, a už vůbec nevím, proč se král nemodlí, aby slunce nepálilo jeho lid. Jako by autor paradoxně vyzadoval, jakou mají modlitby hodnotu, ale to určitě nechce. Nehledě na to, že modlitby skutečně hodnotu mají především pro toho, kdo tento akt kontemplace vykonává. Jistou otázkou vzbuzují i písně. Vykazují jistou melodramatičnost, až sentiment (oproti textu pevnému a lidsky vzrůstnému), ale je na každém, jak si s nimi poradí – třeba kontrapunktickou hudbou. Poslední slovo hry pak náleží královně matce. Ano, je dobře napsané a může je pronést. Stojí ale zamyslet se nad tím, zda náhodou nepatří sudičce – sudičkám. Ony rozpečetily osud, ony hodnotí, i když je pravda, že kdo to řekne, vyplyne též z toho, jak který režisér bude akcentovat sudičky a jak královnu matku.

Snažil jsem se vypsát evidentní nerovnosti na jinak slušně vykloučené cestě pro putování pohádkové mýtické postavy. Jde po smyslu, proč je Plaváček v myslích lidského rodu zachován do dnešních časů, jde po příběhu, ale především má nezaměnitelnou poetiku, která má dva kořeny. První je v zacházení s lexikem a syntaxem, kde krátké lakonické věty stojí v kontrastu vůči rozvitým metaforickým souvětím. Přitom ty i ty se vztahují jak k faktům, tak obrazům vnějším i vnitřním, k realitě i představě o realitě. Druhý je o způsobu nakládání s motivy a přes ně otevírání či řešení situací. Opět čisté erbenovské in medias res, tedy z mosta doprosta, jak říká druhá část bývalé federace. Proti tomu stojí pozvolné otevírání o-demčených dveří situace, lavírování, přidávání ornamentů. Na jednom jediném textu sice nelze určit, nakolik je tato poetika od autora záměrná, a nakolik nezáměrná, či dokonce náhodná, ale o to nekráčí. Jde o to, že je zde text české pohádky, který stojí za to, aby byl vykládán a hrán, neboť poskytuje prostor k tvůrčímu jevištnímu činu.

Vladimír Zajíc

TŘI ZLATÉ VLASY DĚDA VŠEVĚDA JAN KORČÍK

Uhlíř
Král
1. Sudička
2. Sudička
Matka děda Vševěda
Rybář
Rybářka
Plaváček
Princezna
Převozník
Stařec
Král
Děd Vševěd
Dívka

1. OBRAZ - UHLÍŘOVO STAVENÍ

(Uhlíř ukládá ke spánku svého syna, ozve se hlasité bušení na dveře, uhlíř jde otevřít.)

Uhlíř: Veličenstvo, jaká čest pro chudého uhlíře.

Král: Zabloudil jsem na lovu. Přespím tu a zítra ráno se vrátím na zámek.

Uhlíř: Ano, Výsosti.

Král: Mám hlad. Zavolej svou ženu, ať mi připraví něco k večeři.

Uhlíř: Má žena zemřela, pane. Narodil se nám syn a ona to zaplatila životem.

Král: Smutné.

Uhlíř: Ano, pane.

Král: Připrav mi tedy něco chutného k jídlu ty sám.

Uhlíř: Moc toho nemám, Výsosti. Mohu Vám nabídnou jen krájíc chleba a trochu vody.

Král: Voda a chléb? Toť vhodné jídlo pro prasata! Zklamal jsi mě, uhlíři. Nedokážeš řádně pohostit ani svého krále! Doufám, že se u tebe alespoň pohodlně vyspím.

Uhlíř: Zavedu Vás na půdu, Výsosti. Nejkrásnější sny se zdají na kupce čerstvého sena.

Král: Tvůj král má spát na seně jako prachspřátá žebrácká holota!

Uhlíř: Ale pane...

Král: Ty se mi vysmíváš, uhlíři!

Uhlíř: Neodvážil bych se, Veličenstvo.

Král: Mlč! Máš štěstí, že mi únava nedovoluje potrestat tě za tvou opovážlivost.

Uhlíř: Odpusťte, pane.

Král: Dobrá tedy. Zaveď svého krále na tu zpropadenou půdu.
(*Pro sebe:*) Stejně bych v téhle smradlavé díře nic lepšího nenašel.

(*Uhlíř zavede krále na půdu.*)

Král: Buď mi celou noc na blízku, kdybych něco potřeboval.

Uhlíř: Budu spát u maličkého, abych slyšel, kdyby plakal.
Dobrou noc, Výsosti.

Král: Dobrou noc, uhlíři.

(*Uhlíř ulehne ke kolébce synka. Když usne, objeví se nad kolébkou tři sudičky. Třetí sudičkou je samotná matka děda Vševěda. Král, který nemůže usnout, vše pozoruje.*)

1. Sudička: Když se narodí člověk, v zahradě lidského bytí vyrostne květina.

2. Sudička: Ta pak roste a sílí za pomoci deště lásky a větru osudu.

Matka děda Vševěda: Přinášíme ti vzácné dary, aby tvá květina byla co nejkrásnější.

1. Sudička: Já ti dávám do vínku cestu. Cestu dlouhou a strastiplnou, cestu odvahy a poznání.

2. Sudička: Já ti dávám do vínku sílu. Sílu, která překoná ve tvém životě i ty největší překážky.

Matka děda Vševěda: A já ti dávám do vínku lásku. Čistou lásku princezny Kateřinky, jediné dcery Vašeho pana krále.

1. Sudička: Necháš-li si pro každého ve svém srdci kousek místa...

2. Sudička: ... a podáš-li pomocnou ruku včas těm, kteří to budou nejvíce potřebovat ...

Matka děda Vševěda: ... pak si tě jednou lid této země zvolí za svého krále.

1. Sudička: Když se narodí člověk, v zahradě lidského bytí vyrostne květina.

2. Sudička: Ta pak roste a sílí za pomoci deště, lásky a větru osudu.

Matka děda Vševěda: Naše vzácné dary jsme ti věnovali. Tak tedy nashledanou na tvé cestě životem.

(*Sudičky zmizí.*)

Král: Že by únava po dlouhé cestě trápila mou mysl? Snad jen krutý sen tíží můj neklidný spánek. Má dcera a syn nuzného uhlíře? Nikdy! To raději ...

(*Král sestoupí z půdy a chvatně budí uhlíře.*)

Král: Uhlíři, vstávej!

Uhlíř: Co se stalo, pane?

Král: Musím se hned vrátit na zámek.

Uhlíř: Teď v noci? Počkejte do rána, Výsosti.

Král: Vím sám nejlépe, co mám dělat! Jsem přece ...

Uhlíř: ...král! Já vím, Vaše Veličenstvo.

Král: Rád bych se ti odměnil za tvou pohostinnost. Prodej mi svého syna.

Uhlíř: Prosím?

Král: Prodej mi svého syna!

Uhlíř: Ale můj syn není na prodej, Výsosti.

Král: Ani kdybych ti za něj dal celý měsíc zlatáků?

Uhlíř: Ne, pane.

Král: Nebuď hloupý, uhlíři! Copak ty chceš, aby tvůj syn shnil v téhle díře? Sám treš bídu s nouzí. Jak chceš uživit dva hladové krky? Prodej mi syna a povede se Vám dobře oběma. Ty budeš mít dostatek peněz a z tvého syna vychovám udatného rytíře. Copak ty nechceš být jednou na svého chlapce hrdý?

Uhlíř: Chci, pane.

Král: Tak tedy?

Uhlíř: Hned ráno Vám maličkého přinesu na zámek.

Král: Vezmu si ho s sebou hned!

Uhlíř: Hned? Ale proč?

Král: Nemusí přece všichni vědět, že si král vzal do opatrovnictví syna chudého uhlíře. Teď na zámku všichni spí a nikdo se nic nedoví.

Uhlíř: Máte pravdu, Výsosti. Takhle to bude lepší. (*Král mu podává měsíc zlatáků.*) Peníze si nechte, pane. Pán Bůh Vám to oplatí.

Král: Nemusíš mít strach. Mám pro tvého syna připravený skvělý osud. Sbohem, uhlíři.

Uhlíř: Sbohem, Veličenstvo.

2. OBRAZ - U ŘEKY

Král: Rozsviť, luno, svojí zář,
pohlédni níž,
na ubohou dětskou tvář,
co na ní zříš?

Ten spánek nevinný,
ve smrt hned proměním,
nikdo není bez viny,
svůj hřích mít smím!

Dělám vlastně dobrý skutek. To dítě pošlu za jeho matkou!
(*Posílá košík po vodě.*)

Tak jen pluj si, dítě, dál,
vynáším soud,
ať pohltní tělo tvé,
ledový proud!

Nad kolébkou zněla lež,
králem budu vždy já,
svou mocí dokáži též,
osud že se změnit dá!

Nad kolébkou zněla lež,
jen já budu vždy král,
jsi jen malá lidská veš,
tak pluj si dál!

3. OBRAZ - RYBÁŘ A JEHO ŽENA

Rybář: (*Volá:*) Ženo! ... Ženo, podívej se, co k nám připlulo po řece.

Rybářka: Pane Bože, děťátko!

Rybář: Zprvu jsem si myslel, že zase někomu na hrázi uplaval košík s prádlem. Když jsem ale uviděl toho malého drobečka, srdce se ve mně na chvíli zastavilo.

Rybářka: Myslíš, že mu chtěl někdo ublížit?

Rybář: Určitě. Někteří lidé jsou schopni čehokoli.
(*Rozzlobeně:*) Ale kdyby se mi ten, co tou dělal, dostal do ruky, já bych ho ...!

Rybářka: Psst. Spinká. Je tak maličký. Takového jsem si přála vždycky mít.

Rybář: Hned ráno zajdu za naším panem farářem, aby se toho maličkého ujal.

Rybářka: Bála jsem se, že to řekneš.

Rybář: Snad si nemyslíš, že bychom si to dítě mohli nechat? Vždyť nám nepatří.

Rybářka: A komu tedy patří? Těm, kteří ho poslali v košíku po vodě? Každý večer jsem se modlila, abych ti jednou mohla dát syna. Chtěla bych pro někoho vařit krupičnou kaši, chtěla bych někomu zašívát roztrhané kalhoty, ráda bych někomu vyprávěla pohádky na dobrou noc.

Rybář: (*Zasněně.*) A já bych zase moc rád seděl s někým tiše na břehu řeky a chytal ryby.

Rybářka: Nesmíš mi ho vzít, prosím.

Rybář: Tak už neplač. To víš, že si ho necháme.

Rybářka: Díky.

Rybář: Půjdu stáhnout síť. Ty zatím odnes malého do chalupy, ať nám nenastydne.

Rybářka: Počkej ještě. Jakpak mu budeme říkat?

Rybář: Připlaval k nám po vodě, tak Plaváček.

Rybářka: Plaváček. Tak tedy vítej doma, Plaváčku.

Je to sen, že můžeš tu s námi žít,
chléb náš jíst, naši vodu pít,
patříš nám, už dny zlé pryč jsou,
teď lásku my dáme ti svou.

(*Uběhne dvacet let. Z Plaváčka je mladý muž, rybář s rybářkou znatelně zestárli.*)

Rybář: Ty síť jsou čím dál těžší.

Rybářka: Nejsou, tatínku. To jenom my máme menší sílu.

Rybář: Ještě, že tu máme Plaváčka, vid' maminko?

Rybářka: Tak, tak. Co bychom si bez našeho synka počali. (*Přichází král.*)

Král: Hej, rybáři, mám žízeň!

Rybář: Vítejte, Veličenstvo.

Král: Chci pít!

Rybářka: (*Volá:*) Plaváčku, Plaváčku!

Plaváček: (*Přiběhne.*) Ano, maminko.

Rybářka: Přines našemu panu králi trochu vody.

Plaváček: Hned to bude. (*Odběhne.*)

Král: Plaváček? Trochu divné jméno pro tak statného mladíka.

Rybář: To jméno nám bude celý život připomínat, Výsosti, jak jsme k našemu synovi přišli.

Král: Copak to není Váš syn?

Rybářka: Ne tak docela. Už je tomu bezmála dvacet let, co nám přinesla řeka v košíku malé děťátko.

Král: (*Zapotácí se.*) Cože?!

Rybář: Co je Vám, Výsosti?

Král: Nic. To bude tím horkem.

Rybář: Plaváčku, kde jsi s tou vodou?!

Plaváček: Už běžím, tatínku.

Rybářka: Posadte se, Výsosti, a odpočiňte si u nás.

Král: Běžte pryč! Musím napsat důležitou zprávu své paní.

Rybář: Jistě, Veličenstvo.

(*S úklonou odejdou.*)

Král: (*Píše dopis.*) Má nejdražší. Člověk, který ti předá toto psaní, je mým největším nepřítelem. Než se vrátím, dej mu setnout hlavu. Zachráníš tím nejen mě, ale i sebe, naší dceru a celé království. Na důkaz toho, že tento dopis píše při plném vědomí a z vlastní vůle, přikládám k dopisu svůj prsten. Tvůj král. (*Dopis zabalí, připne k němu prsten a zavolá:*) Rybáři!

Rybář: Ano, pane?

Král: Potřebuji tento dopis rychle doručit královně.

Rybář: Jsem už starý, Výsosti. Cesta na zámek by mi trvala jistě celý den.

Král: Nemám v úmyslu poslat s dopisem tebe. Je tu přece tvůj syn. Plaváček by byl na zámku jistě za chvíli.

Plaváček: Ano, pane, rád půjdu.

Král: Tvá dobrota mě dojíká, chlapče. Věřím, že je dopis v dobrých rukou.

Plaváček: Do večera jsem zpátky. Nashledanou, maminko!

Nashledanou, tatínku!

Rybář a Rybářka: Nashledanou!

Král: (*Pro sebe:*) Sbohem!

4. OBRAZ - V KRÁLOVSKÉ ZAHRADĚ

(*Princezna zalévá na zahradě květiny. Má na sobě obyčejnou zástěru a šátek, takže si Plaváček myslí, že je to zahradnice.*)

Plaváček: Dobrý den, přeji.

Princezna: (*Polekaně:*) Vylekal jsi mě.

Plaváček: Odpuť, to jsem nechtěl. Máte to tu moc hezké.

Princezna: Jsi tu poprvé?

Plaváček: Ano. Musí to dát hodně práce, starat se o tak velkou zahradu.

Princezna: Dělán to ráda.

Plaváček: To vidím. Jakpak ti říkají?

Princezna: Kateřinka.

Plaváček: A mě zase Plaváček.

Princezna: Plaváček? Zvláštní jméno.

Plaváček: Vím. Každý mi to říká.

Princezna: Ale mě se líbí.

Plaváček: Kateřinko, už jsi někdy viděla naší princeznu?

Princezna: (*Stranou se usměje.*) Vidím jí každý den.

Plaváček: Opravdu?

Princezna: Ano.

Plaváček: A je pravda, co si o ní lidé vyprávějí?

Princezna: Já nevím, co si lidé vyprávějí o naší princezně.

Plaváček: Že je moc hezká. Když se prochází po zahradě, všechny růže prý vedle ní blednou závistí. A když začne zpívat, v zahradě přestanou cvrlikat i slavíci. Ani nevím, jak se naše princezna jmenuje.

(*Plaváček je k Princezně otočen zády. Ona si zatím sundává zástěru a šátek.*)

Princezna: Kateřinka.

Plaváček: To se povedlo. Naše princezna se jmenuje stejně jako zahradnice.

Princezna: Ale u nás na zámku nemáme zahradnici.

Plaváček: Tak co tady děláš ty? (*Otočí se na Princeznu.*) Odpuště, princezno. Nevěděl jsem, s kým mám tu čest. Raději už půjdu.

Princezna: Počkej, já se přece nezlobím. Zůstaň tu se mnou ještě chvíli. Je mi s tebou moc hezky. Jsi úplně jiný, než všichni princové a rytíři, kteří se ucházejí o mou ruku. Jsou pyšní a neupřímní a navzájem se předhání v tom, kdo mi přinese cenější dar. Jeden mi věnuje zlatý prsten, druhý zas čelenku s dýmanty. Mě by ale nejvíce potěšila kytice růží darovaná z upřímné lásky. ... Je to hloupé, že ti tu povídám takové věci.

Plaváček: Naopak. Vyprávějte, prosím, ještě.

Princezna: Teď mi raději ty pověz něco o sobě.

Plaváček: Já... lovím s tatínkem ryby. S loďkou doplujeme do prostřed řeky a tam rozhodíme síť. Za chvíli se začne voda kolem loďky čeřit, a to je znamení, že už jsou síť plné ryb. Pak už je stačí jenom stáhnout a doplout s nimi zpátky na břeh.

Princezna: To musí být moc pěkné.

Plaváček: Je to pěkné. Ale nejhezčí bývá u nás doma západ slunce. Když nad naší chalupou zapadá sluníčko, to je pak všechna voda v řece temně rudá.

Princezna: Jako láska?

Plaváček: Jako láska.

(*Zamilované pohledy, Plaváček se „vzpamatuje“ jako první.*)

Plaváček: Málem bych zapomněl, kvůli čemu jsem vlastně přišel. Posílá mě pan král.

Princezna: (*Polekaně:*) Stalo se něco tatínkovi?

Plaváček: Ne. Mám jen královně předat tento dopis.

(*Náhle se zastaví čas, Princezna s Plaváčkem nehybně stojí, vyjde Matka děda Vševěda.*)

Matka děda Vševěda: Jak křehké je lidské bytí. Pár slov napsaných černou tuží na bílém papíře. Pár slov, která by pro tebe znamenala smrt, Plaváčku. Člověk tak milý a upřímný si zaslouží lepší osud. Zvláště pak, je-li na světě někdo, na kom ti moc záleží. (*Očaruje dopis.*) Nechť Vám oběma štěstí přeje. Ať už se stane cokoli, nezapomeňte, že mezi nebem a zemí není nic mocnějšího, než opravdová lidská láska.

(*Matka děda Vševěda odejde, Plaváček s princeznou pokračují v dialogu jako by se čas nezastavil.*)

Plaváček: Svůj úkol jsem splnil. Teď se musím vrátit zpátky domů.

Princezna: Ráda bych, abys ten dopis předal mamince sám. (*Volá:*) Maminko!

Královna: (*Vchází.*) Stalo se něco, Kateřinko?

Princezna: Maminko, to je Plaváček.

Plaváček: (*S úklonou:*) Výsosti.

Královna: Vítej, chlapče.

Princezna: Přinesl nám dopis od tatínka.

Královna: (*Strne.*) Děkuji ti. Kateřinko, proved' našeho milého hosta zámek.

Princezna: Ano, maminko. Tak pojd'.

(*Princezna s Plaváčkem odejdou.*)

Královna: (*S obavami:*) Snad se nepříhodilo nic zlého. Dopisy od krále vždycky znamenaly neštěstí. (*Otevře dopis a čte jej:*) Má nejdraší. Člověk, který ti posílá toto psaní, si právem zaslouží ruku naší dcery. Než se vrátím, nech Plaváčkovi a princezně Kateřince vystrojit takový zasnubní ples, na který budou všichni dlouho a rádi vzpomínat. Na důkaz toho, že je štěstí těchto dvou mladých lidí mou vůlí nejvyšší, přikládám k dopisu svůj prsten. S láskou tvůj král. (*Královna velice zmatená odchází.*)

5. OBRAZ - ZÁSNUBY NA ZÁMKU

(*Celý zámek je svátečně naladěn. Královna s Plaváčkem a princeznou stojí před trůnem, dvořané kolem nich.*)

Královna: Přátelé, dnešní zasnuby jsou důkazem toho, že ne bohatství, ale láska je tím poutem nejpevnějším. A proto Kateřinko a Plaváčku, nechť věrnost a láska provází Vás po celý život. Teď už ale dosti slov. Bavme se, přátelé! Hudba! (*Dvořané se dají do tance. Po chvíli do sálu vtrhne král.*)

Král: Co se to tu děje?!

Královna: Vítej doma, drahý. Jsem ráda, že ...

Král: Co má znamenat ta hudba, ta sláva, to veselí po celém zámku?!

Královna: Copak jsi zapomněl? Slaví se zasnuby naší dcery s Plaváčkem.

Král: Kdo to nařídil?!

Královna: (*Zmateně.*) Ty drahý.

Král: Chci být s královnou o samotě. Hned!

(*Všichni odejdou, král chytne královnu za ruku.*)

Královna: Pušť, to bolí.

Král: A bude bolet ještě víc, jestli mi okamžitě nevysvětlíš, proč jsi nesplnila můj rozkaz!

Královna: Splnila jsem, co jsi chtěl.

Král: Tak proč ten ubožák není o hlavu kratší?!

Královna: Plaváček?

Král: Ano, ten!

Královna: Víš, co říkáš? (*Podá králi dopis.*) Čti.

Král: (*Po chvíli.*) To jsem ale nepsal já.

Královna: A kdo tedy? Tvé písmo znám ze všech nejlépe. A tento prsten jsem ti kdysi darovala na důkaz naší velké lásky. Na to jsi už ale zapomněl.

(*Královna odejde. Králi je jasné, že za vše může sudba. V následujícím monologu „mluví k sudičkám“.*)

Král: Že by sudba byla mocnější než já?! Ne, ještě jste nevyhrály! Jsem král, mám moc, a tou dokážu změnit lidský osud! Chcete důkaz? Máte ho mít! ... Všichni sem! Váš král

má pro vás milé překvapení. (*Všichni přijdou zpět.*) Nebudu bránit lásce, nebudu bránit štěstí ani touze. Dám ti svou dceru za ženu... Musíš jí ale darem přinést tři zlaté vlasy děda Vševěda.

Princezna: Ale tatínku!

Král: Mlč! ... Přineseš-li tři zlaté vlasy, princezna Kateřinka je tvá. Vrátíš-li se však s prázdnou, budeš o hlavu kratší.

Královna: Osedlejte koně, připravte meč a zásoby jídla!

Král: Ne! Plnit úkol na koni a v plné zbroji, to není žádné hrdinství. Pěšky, bez jídla a sám – to je úkol hodný budoucího muže naší dcery. Můžete jít, zasnuby jsou u konce. Šťastnou cestu, Plaváčku.

(*Král odejde, za ním i všichni dvořané.*)

Královna: Budu se za tebe modlit, chlapče. (*Odejde také.*)

Princezna: (*Nešťastně:*) Naše společné štěstí trvalo tak krutě krátkou chvíli.

Plaváček: Nebud' smutná, Kateřinko. Přinesu-li tři zlaté vlasy děda Vševěda, naše štěstí bude trvat celý život.

Princezna: Nikdo neví, jak děda Vševěda hledat, kde ho najít.

Plaváček: Já ho ale najdu.

Princezna: Jak?

Plaváček: Povede mě má láska k tobě.

Princezna: Budu na tebe myslet každý den, každou noc, každou chvíli ve svém životě.

Plaváček: Vzpomínky na tebe mi dají sílu, když už nebudu vědět kudy kam. (*Odbíhá.*) Na shledanou, Kateřinko!

Princezna: (*Volá za ním:*) Na shledanou, Plaváčku! A vrať se brzy k nám!

6. OBRAZ - PŘEVOZNÍK

(*U břehu je přivázaná loďka, v ní sedí převozník.*)

Plaváček: (*Chvatně:*) Převozníku, dovez mě, prosím, na druhý břeh.

Převozník: A peníze máš?

Plaváček: Nemám.

Převozník: Tak tedy spánembohem.

Plaváček: Musím se dostat přes jezero, prosím.

Převozník: Lidé jsou v těchto končinách velkou vzácností. Kdybych měl každého převést jen za dobré slovo, nevydělal bych si ani na kůrku chleba.

Plaváček: Je to opravdu tak zlé?

Převozník: Horší než si myslíš.

Plaváček: Proč si tedy nenajdeš jinou práci?

Převozník: Musím tu být. Jezero je moc veliké a tudy vede jediná bezpečná cesta na druhý břeh. Tak tu jen sedím, počítám vlny a čekám. Čekám, až někdo bude potřebovat mou pomoc.

Plaváček: A to jsi tu celou dobu sám?

Převozník: Sám. Sám se probouzím, sám usínám. Samota je moc zlá, chlapče. Člověku je úzko a hlavou se mu honí jen samé černé myšlenky.

Plaváček: Možná bych ti mohl pomoci.

Převozník: Ty? A jak, prosím tě?

Plaváček: Mám namířeno za dědem Vševědem. Najdu-li ho, zeptám se, jak by ses mohl zbavit svého trápení.

Převozník: To bys pro mě opravdu udělal?

Plaváček: Když mě převezeš na druhý břeh.

Převozník: Tak nasedej. A pevně se drž. Poplujeme s větrem o závod.

7. OBRAZ - JABLOŇ

(*U suché jabloně stojí hlouček starců a stařenek. Dívají se do koruny stromu, jestli se někde náhodou objeví zelený lístek. Přichází jiný stařec.*)

Stařec: Zase nic? (*Všichni smutně sklopí hlavy.*) Běžte domů, přátelé, já tu počkám. Vydá-li jabloň jen jediný zelený lístek, zajdu pro vás do vesnice.

(Všichni odcházejí, přijde Plaváček.)

Plaváček: Dobrý den, stařečku.

Stařec: Dobrý den, chlapče. Ty nejsi zdejší, vid'?

Plaváček: Ne.

Stařec: Prozradila tě tvá mladá tvář. Nemáš na ní jedinou vrásku. Nemáš ani jeden šedivý vlas.

Plaváček: Říkáte to, jako by to byla nějaká vzácnost.

Stařec: V naší zemi to je vzácnost. Copak jsi neviděl? Všichni jsou staří a nemocní. Zbývá nám už jen posledních pár chvilék života.

Plaváček: Děsíte mě, stařečku. Mým rodičům už také čas nakreslil do tváře spoustu vrásek a věřte - stáří není tak zlé.

Stařec: Není. Ale když přijde znenadání, je víc než zlé. Je kruté.

Plaváček: Stále vám nerozumím.

Stařec: Tak se posaď a poslouvej. Ještě před pár dny v nás bylo plno síly. Byly jsme mladí, veselí a šťastní. Náhle jsme však začali rychle stárnout. Vlasy nám zbělely, na tváři se objevily hluboké vrásky a síly nám ubývalo ne rok po roce, ale den po dni. A tím vším je vina tato jablona.

Plaváček: Obyčejný strom přece nemůže zavinit takové neštěstí.

Stařec: Ta jablona byla kouzelná. Plodila jablka mládí. Náhle však uschla, a my uschli s ní.

Plaváček: Tatínek mi často říkal, že všechno v životě má svůj čas. Lidé, zvířata i stromy musí jednou odejít. Proč ale vaše jablona uchla ze dne na den?

Stařec: Nevím. Možná je to boží trest za to, že jsme si nedokázali vážit mládí. ... Teď mi ale pověz, co tě přivedlo až sem?

Plaváček: Hledám děda Vševěda.

Stařec: Věru těžký úkol.

Plaváček: Musím přinést své Kateřince jeho tři zlaté vlasy. Nevím ale, jestli to dokáži.

Stařec: Musíš věřit, chlapče. I my věříme, že nám jablona vrátí naše mládí.

Plaváček: Najdu-li děda Vševěda, zeptám se ho, proč vaše jablona přestala plodit jablka mládí.

Stařec: To budeš moc hodný. Pán Bůh ti to jednou oplatí. *(V dálce začne zvonit umíráček.)* Slyšíš? To už si pro dalšího z nás přišla smrt. Za pár dní si vezme zubatá všechno živé v této zemi a kolem se rozhostí jen ticho a tma. *(K jabloni vyjde průvod se svícemi.)* Tak je to tu každý den. Každý den ty stejné slzy, každý den ta stejná bolest. Jenom na mářách, na těch leží pokaždé někdo jiný.

Plaváček: *(Odhodlaně.)* Najdu děda Vševěda. Už jenom kvůli vám ho najdu. Bylo už dost bolesti ve vaší zemi. Půjdu hned. Nashledanou. Brzy se vrátím - to mi věřte.

Stařec: Pospěš si, chlapče, už zase slyším, jak si zubatá brousí kosu.

8. OBRAZ - STUDNA

(Kolem studny leží znavení a nemocní lidé.)

Plaváček: Dobrý den, přejí. Od rána jsem na cestě a nikde ani kapka vody. Mohu se, prosím, napít z vaší studny?

(Nikdo neodpoví, vyjde král této země.)

Král: Rádi bychom zahnali žízeň stejně jako ty. V té studni ale vodu nehledej. Stejně bys žádnou nenašel.

Plaváček: Pane.

Král: Jakpak ti říkají, chlapče?

Plaváček: Plaváček.

Král: Jestli nechceš, Plaváčku, aby tě smrt dostihla dřív než přijde tvůj skutečný čas, obrať se zpátky a utíkej z této prokleté země.

Plaváček: Co se tu stalo, pane?

Král: Voda z této studny byla kouzelná. Dávala sílu a vláhu celé této zemi. Jednou ráno však byla studna prázdná. Voda z ní přes noc zmizela a nikdo neví proč. Od toho dne nám neúprosná záře slunce proměňuje naše království v poušť.

Vyschla nám jezera a řeky, lidé jsou nemocní a nad celou zemí krouží jak hejno supů bezmocnost. Jediné, co nám slunce ještě nevysušilo, jsou slzy. Brzy ale přijde den, kdy nebudeme mít už sílu ani plakat.

Plaváček: Víím, že bolest vaší země může uzdravit jen voda. Někdy ale dobrá rada bývá také velmi vzácná. Hledám děda Vševěda.

Král: Ty také?

Plaváček: Ano, pane. Snad on by mohl vědět, proč se z vaší studny ztratila voda.

Král: Spousta lidí se ve snaze najít pomoc vydala hledat děda Vševěda. Nikdo z nich se už ale nevrátil. Buď je pohltila poušť nebo je slunce spálilo na prach.

Plaváček: Vy víte, kde hledat děda Vševěda?

Král: Nevím. Mezi lidmi se pouze vypráví, že uprostřed pouště se až k nebesům klene hora, na které stojí zlatý zámek. V něm prý bydlí děd Vševěd se svou matkou.

Plaváček: Na cestu se vydám hned, dokud mi ještě zbývají síly.

Král: Nepokoušej osud, Plaváčku. Nezapomeň na ty, kteří hledali děda Vševěda před tebou.

Plaváček: Mám-li zemřít, pane, pak jedině na cestě ke zlatému zámku.

Král: Jsi odvážný, chlapče. Tak tedy šťastnou cestu.

Plaváček: Díky, pane.

(Plaváček odejde, král se chvíli dívá za ním a pak vyzve své poddané.)

Král: Pojdme, přátelé. Poprosíme slunce, aby nenechalo Plaváčka zemřít uprostřed pouště. V tom chlapci je naše spása. Nevrátí-li se, naše království lehne popelem.

(Všichni přemohou svou únavu a pokloní se slunci.)

9. OBRAZ - POUŠŤ

(Plaváček jde pouští. Je velmi unaven, padá na kolena. Slyší hlasy.)

Hlasy: ... Musíš jí darem přinést tři zlaté vlasy děda Vševěda! ... Samota je moc zlá, chlapče. ... Slyšíš? To už si pro dalšího z nás přišla smrt. ... Nad celou zemí krouží jak hejno supů bezmocnost.

Plaváček: *(Vysílen.)* Kateřinko, láska moje! Docházejí mi síly. Už nemůžu dál.

Princezna: *(Objeví se jako fata morgana.)* Plaváčku! Proč mám takový divný pocit, jako by se ti něco stalo? Jestli mě slyšíš, láska moje, prosím, nevzdávej to. Pokračuj dál v cestě!

(Princezna zmizí.)

Plaváček: Teď, když slyším tvůj hlas,
síla se do mě vrací zas,
já jsem z lásky vzplál.

Chci, ať se mi hlava zase točí,
když zadívám se do tvých očí,
půjdu láska dál.

(Plaváček vstane a pokračuje v cestě.)

10. OBRAZ - ZLATÝ ZÁMEK

Plaváček: Zlatý zámek! Dokázal jsem to! Slyšíš, Kateřinko? Já to dokázal! Haló, je tu někdo? Musím mluvit s dědem Vševědem. Prosím, je tu někdo?

Matka děda Vševěda: *(Vyjde.)* Už tu na tebe čekám, Plaváčku.

Plaváček: Vy mě znáte, paní?

Matka děda Vševěda: Znáám.

Plaváček: Pak tedy víte, proč jsem přišel?

Matka děda Vševěda: Víím. Musíš své Kateřince darem přinést tři zlaté vlasy děda Vševěda.

Plaváček: A nejen to, paní. Zpočátku jsem se vydal hledat dě-

da Vševěda pouze kvůli jeho třem zlatým vlasům. Po té, co jsem prošel svět, musím žádat mnohem víc. Rád bych znal odpovědi na tři otázky. Za první ...

Matka děda Vševěda: ... jak se může prevozník zbavit své samoty? Za druhé - proč kouzelná jablona přestala plodit jablka mládí? A za třetí - proč vyschla studna s kouzelnou vodou?

Plaváček: Jak to všechno můžete vědět?

Matka děda Vševěda: Z této výšky vidím celý lidský svět. Znam téměř všechna trápení, starosti a bolesti lidí.

Plaváček: Proč jim tedy nepomůžete, paní?

Matka děda Vševěda: Má kouzla nejsou všemohoucí. Člověku může většinou pomoci zase jenom člověk. Dokázal si, že jsi statečný, a proto ti pomohu. Zeptám se svého syna na to, co chceš vědět.

Plaváček: Nač tedy čekat. Lidé trpí a každým okamžikem je jejich bolest větší.

Matka děda Vševěda: Musíme počkat, až se děd Vševěd vrátí domů. Vidíš? Má na obloze ještě spoustu práce. Přináší lidem světlo a teplo.

Plaváček: Děd Vševěd je tedy ...

Matka děda Vševěda: ... slunce! Dává lidem život!

Plaváček: Někdy také smrt, paní.

Matka děda Vševěda: To je krutá daň za jeho obrovskou sílu. Děd Vševěd není zlý, ale jeho paprsky jsou neúprosné. Samotné slunce lidem k životu nestačí.

Plaváček: To už jsem poznal, paní.

Matka děda Vševěda: Neměj strach, Plaváčku. Můj syn bude jistě znát odpovědi na tvé otázky. Teď už se ale raději schovej. Děd Vševěd se vrací domů. Po celodenní práci bývá často mrzutý. Chce mít klid a nemá rád cizí návštěvy.

(Plaváček se schová, matka jde vstříc svému synovi, děd Vševěd přichází.)

Děd Vševěd: Ach matko.

Matka děda Vševěda: Jsem ráda, že jsi doma, synku. Proč však vidím na tvé tváři vrásky?

Děd Vševěd: Protože jsem dnes zase viděl válku. Válku dvou království o nesmyslnou moc a slávu. Válku, která znamená pro chudý lid jen větší bídu, strach a smrt. Pověz mi, matko, proč jsou někteří lidé tak strašně hloupí. Vždyť pokud budou mezi sebou neustále válčit, pokud budou v nenávisti plnit své země, pak zlo nikdy nevymizí z lidského světa. Až si lidé uvědomí, že nejmocnějšími zbraněmi jsou láska, přátelství a spravedlnost, pak bude dobře na zemi.

Matka děda Vševěda: Máš pravdu jako vždy, můj synu. Někteří lidé však za svá trápení nemohou.

Děd Vševěd: Matko, čichám, čichám člověčinu.

Matka děda Vševěda: To nic není, synu. Celý den se díváš na svět lidí. Není divu, že ti v paměti utkvěla jejich vůně. Pojd', skloň hlavu do mého klína a odpočiň si.

Děd Vševěd: Rád, matko.

(Děd Vševěd si lehne matce do klína.)

Matka děda Vševěda: Spi, jen spi.

(Matka hladí děda Vševěda po vlasech, náhle mu jeden vlas vytrhne.)

Děd Vševěd: Proč mě budíš, matko?

Matka děda Vševěda: Opuť, synu. Měla jsem zlý sen. V něm viděla jsem prevozníka. Seděl tiše na břehu jezera a byl tak sám. Nevíš, prosím, jak by se mohl zbavit té hrozné samoty?

Děd Vševěd: Až zas příště bude někoho převážet přes jezero, ať tomu druhému dá pádlo do ruky a sám pak vyskočí na břeh. Ten, kdo v loďce zůstane, bude dělat prevozníka místo něj. On se bude moci vrátit mezi lidi a zbaví se tak své hrozné samoty. *(Děd Vševěd usne, matka mu opět vytrhne vlas.)* Proč mě budíš, matko?

Matka děda Vševěda: Opuť synu. Já měla zlý sen zas. V něm viděla jsem jablona. Jablona, která kdysi plodila jablka mládí. Teď je však suchá, lidé staří a nemocní. Nevíš,

prosím, jak by mohli získat zpět své mládí?

Děd Vševěd: V kořenech toho stromu obmotán je velký had. Ten bere jabloni všechnu její sílu a zdraví. Kdo hada zabije, ten lidem vrátí jejich mládí. *(Matka vytrhne třetí vlas.)* Proč mě budíš, matko, zas?

Matka děda Vševěda: Opuť, synu. Já měla zlý sen do třetice. V něm viděla jsem zemi. Zemi pustou a vyprahlou. Ze studny v tom království zmizela kouzelná voda. Nevíš, prosím, jak zbavit lid toho prokletí?

Děd Vševěd: Na prameni ve studni sedí velká žába. Žábu nutno zabít, pramen vyčistit a vody bude dostatek jako dřív. Teď už mě ale nech spát, matko. Prosím.

Matka děda Vševěda: Jistě, synu, spi jen spi. Tisíceré díky a sladké sny.

(Když děd Vševěd usne, Plaváček vyleze z úkrytu.)

Matka děda Vševěda: Slyšel jsi odpovědi na své otázky?

Plaváček: Ano.

Matka děda Vševěda: Tak tady máš tři zlaté vlasy děda Vševěda a pospíchej. Je stále mnoho lidí, kteří potřebují tvou pomoc.

Plaváček: Víím, paní.

Matka děda Vševěda: Máš dobré srdce, Plaváčku. Počkej. *(Jde pro meč, který podá Plaváčkovi.)* Vezmi si ten meč. Myslím, že ho budeš potřebovat.

Plaváček: Za vše Vám, paní, mnohokrát děkuji. Sbohem. *(Odběhne.)*

Matka děda Vševěda: Na shledanou.

11. OBRAZ - STUDNA

Plaváček: Jsem zpátky, přátelé. Už víím, proč z vaší studny zmizela voda. ... Kde je váš král?

Dívka: Král ... je moc nemocný, Plaváčku.

Plaváček: Nebojte se. Za chvíli bude zdravý jako dřív. A vy všichni s ním. ... Potřebuji vaši pomoc, přátelé. Musím se dostat na dno vaší studny. Tam se skrývá příčina vašeho neštěstí. *(Vezme lano od vědra a omotá si ho kolem sebe, muži lano přidržují.)* Držte lano pevně a až bude po všem, vytáhněte mě, prosím.

Dívka: Co chceš dělat?

Plaváček: Teď není čas na vysvětlování. Slunce pálí a pro vás je každá chvíle vzácná ... Spuštěte mě dolů.

(Boj Plaváčka s žábou musí vyhrát lidé kolem studny, náhle vše utichne.)

Dívka: *(Dívá se do studny.)* Je tam ticho jako v hrobě.

Plaváček: *(Ze studny.)* Hej, co je s vámi? Vytáhněte mě, prosím!

(Muži Plaváčka rychle vytáhnou.)

Plaváček: Na prameni seděla žába. Teď už ale nikomu ubližovat nebude.

Král: *(Vejde nemocný král.)* Co se tu děje?

Plaváček: Pane.

Král: Plaváčku, ty ses vrátil? Už jsem přestal doufat.

Plaváček: Pane, voda je zpátky ve Vaší studni.

(Všichni se nakloní a uvidí ve studni vodu.)

Všichni: Voda! Voda!

(Zatímco se všichni radují, Plaváček bez povšimnutí rychle odejde.)

12. OBRAZ - JABLOŇ

(Pod jabloní sedí stařeček a spí.)

Plaváček: Stařečku! Stařečku.

Stařeček: Nechte mě být. Jsem tak strašně unavený.

Plaváček: Stařečku, to jsem já - Plaváček.

Stařeček: Plaváček? Řekni ještě něco, chlapče, ať víím, že se mi nezdáš.

Plaváček: Našel jsem děda Vševěda. Už víím, proč vaše jablona přestala plodit jablka mládí.

Stařec: Opravdu?

Plaváček: Ano. Obrovský had, který odpočívá v kořenech, bere jabloni všechnu její sílu. Dnes tam ale odpočívá naposled. Běžte stranou, stařečku.

Stařec: Dávej na sebe pozor, chlapče.

Plaváček: Tak vylez a pojď si pro svůj spravedlivý trest.
(*Boj Plaváčka s hadem.*)

Stařec: (*Po boji.*) Jsi v pořádku, chlapče?

Plaváček: Já ano. Hlavně aby se Vám nic nestalo.

Stařec: Na mně už tolik nezáleží. Já už mám svůj život dávno za sebou.

Plaváček: Co to říkáte, stařečku? Vy si ještě dlouho budete užívat života. Podívejte, vaše jablko.

(*Jablko je plné zelených lístků a krásných červených jablíček.*)

Stařec: Zázrak! (*Běží rychle pro ostatní.*) Lidičky, stal se zázrak! Zázrak!

(*Vejdou stařečkové a stařenky, Plaváček jim podává jablíčka.*)

Plaváček: Pojďte, přátelé. Vemte si zpět to, co vám patří. Vemte si zpět vaše mládí.

(*Všichni se zakousnou do jablíček, náhle omládnou, velice se radují, Plaváček opět bez povšimnutí rychle odejde.*)

13. OBRAZ - PŘEVOZNÍK

(*Plaváček s převozníkem plují po jezeře.*)

Převozník: Tak už mě déle nenapínej, Plaváčku. Co mi vzkazuje děd Vševěd?

Plaváček: Povím ti to až na břehu.

(*Plaváček vyskočí na břeh.*)

Převozník: Tak tedy?

Plaváček: Až zas příště budeš někoho převážet přes jezero, dej tomu druhému pádlo do ruky a sám pak vyskoč na břeh. Ten, kdo v loďce zůstane, bude dělat převozníka místo tebe. Ty se budeš moci vrátit mezi lidi a zbavíš se tak své samoty.

Převozník: Vždyť je to tak snadné. Proč jsem na to nepřišel dávno sám?

Plaváček: Měj se tu hezky, převozníku. Přeji ti hodně štěstí.

Převozník: Tobě taky, chlapče. A díky.

Plaváček: Já děkuji tobě. Bez tvé pomoci bych se přes jezero nedostal.

Převozník: Kam máš teď namířeno, Plaváčku?

Plaváček: Pospíchám domů. Za svou láskou, za Kateřinkou!

14. OBRAZ - NA ZÁMKU

Princezna: Plaváčku, je to snad už tisíc let, co jsi naposledy hladil moje vlasy. Je to snad už celá věčnost, co jsem se naposledy mohla dívat do tvých pomněnkově modrých očí. Jestli mě slyšíš, lásko moje, chci, abys věděl, že mi moc chybíš a že tě mám moc ráda.

Plaváček: (*Vstoupí.*) I já tě mám moc rád, Kateřinko. Jsem zpátky doma a už nic na světě mě od tebe neoddělí.

Princezna: Plaváčku!

(*Vyjde královna.*)

Královna: Plaváčku, vítěj doma.

Plaváček: Výsosti.

Královna: (*Volá:*) Přátelé, Plaváček se nám vrátil. (*Vyjdou dvořané:*) Věděla jsem, že to dokážeš, chlapče.

Plaváček: Nedokázal bych to, nebýt Kateřinky, paní.

Král: (*Vejde.*) Ó, ty ses vrátil. Jaká drzost! Myslím, že řeknu popravčímu, aby si začal brousit meč.

Plaváček: Nemířte, Výsosti. Splnil jsem váš úkol. Přinesl jsem Kateřince tři zlaté vlasy děda Vševěda. ... A nejen to, pane. Prošel jsem veliký kus světa. Poznal jsem, že samota je moc zlá. Na vlastní oči jsem spatřil jablko, která plodila jablka mládí. Procházel jsem zemí, kde kapka vody měla cenu zlata. A nakonec ... nakonec jsem poznal nesmrtelnou moudrost děda Vševěda a jeho matky.

Král: (*Pro sebe:*) Zlaté vlasy? Jablka mládí? ... Osedlejte koně! Váš král odjíždí!

Královna: Kam chceš jet, drahý?

Král: Co dokázal chalupníkův syn, dokáži já také. Viděl jablka mládí? Já je budu ochutnávat. Přinesl tři zlaté vlasy děda Vševěda? Já jich získám celou hrst!

Královna: A co tvůj slib?

Král: Princezna Kateřinka je tvá. Vem si jí i s celým tímto pršivým královstvím!

Plaváček: Výsosti, počkejte!!!

(*Náhle se zastaví čas, všichni nehybně stojí, pouze Plaváček „nezkamení“, vejde matka děda Vševěda.*)

Matka děda Vševěda: Plaváčku.

Plaváček: (*Překvapeně:*) Paní!

Matka děda Vševěda: Nech ho jít.

Plaváček: Ale...

Matka děda Vševěda: Víš. Jezero bude mít od dnešního dne nového převozníka. Pro krále to bude spravedlivý trest.

Plaváček: Krutý trest.

Matka děda Vševěda: Ale spravedlivý. Samota nutí člověka přemýšlet, Plaváčku. A konečně - poprvé v životě bude král sloužit lidem a ne oni jemu.

Plaváček: Snad máte pravdu, paní.

Matka děda Vševěda: Této zemi ale upřímně závidím.

Plaváček: Proč?

Matka děda Vševěda: Protože jí bude konečně vládnout moudrý a spravedlivý král.

Plaváček: Já?

Matka děda Vševěda: Ano, ty. Co se tak divíš, Plaváčku? Lidé tě mají rádi. Zůstaň takový, jaký jsi, a lidé tě budou milovat.
(*Chce odejít.*)

Plaváček: Vy odcházíte, paní?

Matka děda Vševěda: Musím.

Plaváček: A nechcete zůstat?

Matka děda Vševěda: Nemohu. Za chvíli zapadne slunce za obzor a děd Vševěd by se velice zlobil, kdyby mě nenašel doma.

Plaváček: (*Vrací meč.*) Paní, myslím, že ten meč už nebudu potřebovat. Ještě jednou vám za vše tisícere díky. A nashledanou.

Matka děda Vševěda: Teď už sbohem, Plaváčku.

(*Když matka děda Vševěda odejde, všichni „ožijí“.*)

Královna: Teď už nic nebrání tomu, abychom Plaváčkovi a princezně Kateřince vystrojili svatební hostinu.

Plaváček: Počkejte ještě chvíli, Výsosti ... Jsi to nejdražší, co na světě mám, Kateřinko. Musím se ale ještě na chvíli podívat domů. Rád bych na naší svatbu pozval ty, které mám moc rád a kteří toho pro mě v životě moc udělali. Rád bych, aby tu byla moje maminka, která mi, když jsem byl malý, vařila krupičnou kaši, zašívala roztrhané kalhoty a vyprávěla pohádky na dobrou noc. Rád bych, aby tu byl můj tatínek, který mě učil, že slunce vychází každý den, že ryby se nejlépe loví za ranního úsvitu a že nejlepší je loďka vyřezávaná z dubového dřeva. Musím domů, Kateřinko. Brzy se ale vrátím.

Královna: Domů nechod, Plaváčku.

Plaváček: Proč, Veličenstvo?

Královna: Protože by to byla zbytečná cesta.

(*Když se dvořané rozestoupí, naproti Plaváčkovi se objeví rybář s rybářkou; vřelá objetí.*)

Královna: Jsou tu všichni, které máš rád, a proto svatba může začít. Ještě ale předtím ... Dokázal si, že jsi odvážný a spravedlivý. A pouze takový člověk může dál vládnout této zemi. A proto buď dobrým králem, Plaváčku, a ty zase dobrou královnou, Kateřinko. Nechť láska a spravedlnost vládnu této zemi!

KONEC

DRAMATURGICKÝ

POZORNÍK

OLJA MUCHINOVÁ

Ruská autorka, která se pod své práce podepisuje Olja Muchinová, se ve skutečnosti jmenuje Olga Stanislavovna Muchinová. Narodila se roku 1970 v Moskvě. S rodiči, geology, žila 11 let (do svých osmnácti) na ruském severu – v městě Uchta v Republice Komi. Po maturitě a návratu do Moskvy se čtyřikrát marně pokoušela o přijetí na VGIK (Vysoká státní škola kinematografie). V roce 1992 byla přijata na vysokou literární školu (Litěraturnyj institut), oddělení dramatiky. Zde byli jejími pedagogy dramatici Viktor Rozov a Julius Edlis. K naplnění studia patřilo předčítání vlastních dramatických textů a jejich rozbor v seminářích. Tak vznikla hra *Karlovnina láska* (Ljubov Karlovny), kterou uveřejnil časopis *Sovremennaja dramaturgia* (1994/1). Další dramatický pokus, hra *Alexandr August*, nebyl publikován. Třetí hra *Táňa, Táňa* byla vybrána k prezentaci na semináři mladé dramatiky, pořádaném Svazem divadelního umění na jaře 1995 v Ljubimovce, poté byla uvedena souborem Petra Fomenka v Moskvě. Hru publikoval v témže roce časopis *Dramaturg* (1995/5) a inscenovala ji další divadla v Rusku i v zahraničí (první zahraniční premiéra se konala v Bulharsku). U nás hru *Táňa, Táňa* uvedlo v překladu Leoše Suchařípy a v režii J.A. Pitínského Divadlo Na zábradlí (1997); text vyšel v časopise *Svět a divadlo* (1996/5). V prvních třech hrách čerpala Muchinová podle vlastních slov z osobní zkušenosti s nešťastnou láskou, ve své zatím poslední hře *You* se vyznává z lásky k Moskvě. Hra byla uvedena v roce 1997 studenty herectví (ročník P. Fomenka) ve studiu GITIS – RATTI (Státní institut divadelního umění, po přejmenování Ruská akademie divadelního umění) v režii pedagoga školy J. Kamenkoviče, text uveřejnil časopis *Dramaturg* (1997/8). V roce 1999 (po přestupu na dálkovou formu studia) Olja Muchinová konečně absolvovala Literární institut, provdala se za absolventa VGIKu, získala byt a porodila syna.

YOU

Přeložila: Vlasta Smoláková z ruského originálu *You*, který vyšel roku 1997 v časopise *Dramaturg*.

Osoby: 6 mužů + 6 žen (Stěpan Ivanovič – kolem 60 let; Jelizaveta Sergejevna – jeho žena; Aňa – jejich dcera, 20 let; Sestra – jejich dcera, 35 let; Seva – sestřin manžel, 40 let; Andrej – 40 let; Dimitrij – 20 let; Nataša Pirogová – 20 let; Barsukov – 50 let; Nikolaj – jeho syn, 20 let; dvě Babky).

Místo děje: 1. na rušné moskevské ulici; 2. na ulici u nevelkého obytného domu s okny a balkonem; 3. obývací pokoj v bytě tohoto domu; 4. Dimitrijův pokoj.

Hra je situována do Moskvy. Navzdory líčení stinných stránek, jejichž nositeli jsou jak dramatické postavy, tak společenské prostředí, je výrazem lásky k městu a jeho obyvatelům. Ve hře lze vysledovat zakotvení v čase, zdá se však, že není podstatné, že se příběh několika charakterově vyhraněných postav mohl odehrát kdykoliv, co je Moskva matkou ruských měst. Ostatně, ani příběh není tolik podstatný, byť tu je přítomen v časové chronologii. Podstatnými jsou zde existenciální postoje dramatických postav a jejich postoje k městu, k lásce a vzájemné vztahy z toho pramenící. Ty jsou zprostředkovány množstvím drobných dialogů a krátkých scén, řazených jakoby formou filmového střihu. Hra je zcižována výstupy dvou babek, které žijí na chodbě obytného domu, v němž se odehrává většina výstupů. Babky vstupují v průběhu celé hry do děje, významotvorně jej komentují a glosují. V následném líčení nejsou tyto vstupy, až na výjimky, zaznamenávány.

Hru autorka začíná scénickou představou. Ocítáme se v Moskvě, kde „Majakovského, Puškina a Gogola míjejí pádící bílé „rolls roysy“, trolejbusy a koňské potahy. Ranní letadla přelétají nad rybníky, koně, cyklisté a chodci potkávají zpívající Mexičany. Kvete šerík, voní déšť, chléb a sůl. Nad celým městem svítí veliké slunce. Seva a Andrej jdou směrem ke Kremlu.“ Andrej se vyznává ze své lásky k městu a z pocitu toho, že není opětována, protože nemá peníze, z pocitu prohry, nenávisti a bezmoci. Říká: „Mám už jen jedno přání – lehnout si tu a zdechnout.“ Cestou potkají Natašu Pirogovou, která je šťastím bez sebe, neboť se seznámila s letcem Víťou a ten ji vzal k sobě do letadla a ona měla celou Moskvu pod sebou. Seva s Andrejem přicházejí do domu, kde bydlí Seva se svou ženou, její sestrou Aňou a jejími rodiči Jelizavetou a Stěpanem. Je zde na návštěvě „Anin nápadník“ Dimitrij. Přijel do Moskvy a je z ní okouzlený natolik, že by zulíbal a obdaroval lidi, které potkává. Pokud nevypukne válka, chtěl by zůstat hodně dlouho. Přichází Pirogová, aby se schovala před svým žárlivým letcem Víťou, který střílí před domem z pušky a volá ji. Sevova žena (Sestra) stočí řeč na to, že viděla padat hvězdu a stihla si něco přát. Všichni hledí na nebe, jen Sestra a Dimitrij na sebe navzájem. Přichází rodinný přítel Barsukov a oznámí, že zatkli jeho syna Nikolaje. Všichni s ním odchází za Nikolajem na policii, až na Sestru a Dimitrije. Ti zůstanou sami a tančí spolu. Dimitrij má upíto a činí Sestře milostné návrhy.

Nikolaj přichází za Stěpanem a půjčuje si od něho peníze. Nikolaj je šílený láskou k Stěpanově dceři Aňe. Stěpan mu vyjevuje, že zmeškal, že má Aňa přítele – „hrdina o něm říkají“. Nikolaj by byl schopný zabít. Stěpan, který ustavičně pije, nalévá i Nikolajovi. Po odchodu Nikolaje se postupně vrací do bytu Jelizaveta a Barsukov, Seva a Andrej. Dozvídáme se, že jsou špatné časy, neúroda, že v rádiu lžou atp., ale také důvod proč zatkli Nikolaje – jeho pes pokousal stráž na Rudém náměstí. Andrejovi připadá Moskva jako jeden zlý sen, cítí se jako štvanec a utíká z domu. Přicházejí Aňa a Pirogová a vyjevují svůj vztah k mužům. Pirogová otevře okno a pod ním vidí, jak Sestra políbila Dimitrijovi ruku a sdělí to Aňe a Sevovi. V tom Sestra přichází do pokoje. Říká, že byli s Dimitrijem v kině. Seva to komentuje slovy: „Věděl jsem, že jste toho schopní.“

Venku je znovu slyšet výstřely a volání „Natašo – Natašo“. Ve dveřích se objeví Barsukov a zdrcený sdělí, že kdosi střílel po Nikolajovi a že ten teď leží na chodbě. Raněného Nikolaje přinesou a Jelizaveta, která neustále shání poztrácené hrnečky, jakoby neviděla, co se stalo, se ho ptá, zda neví kam zmizely jejich červené hrnečky, které dostali od Lenina. Ošetřují Nikolaje. Pirogová říká, že ho postřelil ze žárlivosti letec Víťa. Poté se všichni oddávají alkoholu a svým vidinám. Stěpan má pocit, že objeví něco velkolepého pro blaho lidstva. Jelizaveta na něj chce být hrdá, zejména však chce být šťastná. Seva by chtěl zpívat a tančit jen se svou ženou. Bazukov by chtěl hrát na trubku, pořádně se nadechnout a z plných plic zakřičet na celý svět. Nikolaj by chtěl odjet z Moskvy a líbat Aňu atd. Pro odjezd a vidinu života v přírodě se nadchnou všichni tak, že začnou balit věci na cestu. Ale Sestra balení ukončí položením otázky, zda by neměli jet až zítra. Všichni mlčí. Seva začne flirtovat s Pirogovou. Z ulice znovu zazní Víťovo volání „Natašo – Natašo“. Pirogová odběhne za Víťou. Na popud Jelizavety ji následují Seva a Barsukov, ve snaze zabránit tomu, aby Víťa Pirogové neublížil. Dimitrij a Sestra zůstanou stranou společnosti a spočinou ve vypjatém milostném dialogu. Andrej se za nimi otáčí s pocitem, že on je zase mimo hru, že Moskva zase bude milovat jiné.

Druhá část hry začíná situací, kdy o dva dny později je Seva bez sebe, protože jeho žena odešla s Dimitrijem a nevrátila se. Seva vyhrožuje, že Dimitrije zabije. Ze vzpomínek Barsukova a Jelizavety se dovídáme, že byl mezi nimi za mlada milenecký vztah. Přichází Pirogová a oznamuje, že se Andrej pokusil o sebevraždu vypitím jakési jedovaté látky, že však lékař tvrdí, že to přežije. Pirogová zároveň vyjeví, že potkala Dimitrije se Sestrou. Dozvídáme se, že si Seva předchozího dne podřezal žíly. Ted říká, že se cítí v pořádku a odchází.

Osamělí Stěpan a Jelizaveta se navzájem upřeně pozorují, vnímají se jako muž a žena. Jelizaveta hledá brýle. Vrací se Barsukov a nepamatuje se proč. Z hovoru se Stěpanem se ukáže, že Barsukovova žena je po smrti. Barsukov Stěpanovu projevenou lítost komentuje slovy: „I jděte – pánbůh zaplať! Ta kdyby viděla, co se tady děje, jak to tu teď chodí ... v hrobě by se obrátila! ... Dobře, že už nic nevidí.“ Stěpan na to: „Moje taky – nic nevidí.“ Jelizaveta se vrací ze sousedního pokoje a stále hledá brýle. Stěpan jí říká: „A co chceš jako vidět? Radši si pusť rádio.“ Jelizaveta nechce ani slyšet, ostatně Stěpan v průběhu hry rádio před ostatními ukrývá. Ted odchází s Jelizavetou, aby si poslechla, co se děje. Jelizaveta má obavu, aby to neslyšely děti. Stěpan jí říká: „Myslíš, že to nevidí?“ Ze vzdáleného pokoje je poté slyšet smích Jelizavety a Stěpana.

Aňa se vyzná ze své lásky k Andrejovi a Sestra z toho, že si potrpí na mladé muže. Vrací se Seva s Andrejem. Andrej se přichází rozloučit, odjíždí z Moskvy ke své babičce, která jediná pro něj projevila porozumění a laskavost. Seva se setká s Dimitrijem a nabádá ho, aby odjel někam daleko od Moskvy a neblábolil mu o lásce. Dimitrij říká: „Miluji ji ... já vydržím.“ To Sevu rozlobí, a když Dimitrij odchází, křičí za ním: „Když mě bylo dvacet, dával jsem takovýmhle hrdinům přes držku!“

Aňa vyprovází Andreje. Ten vyjevuje svou lásku k Moskvě. Aňa s ním chce odejít a říká: „Tam, kde končí moskevské bulváry – tam, nás čeká štěstí.“ Oba odnáší vítr. Nikolaj sedí na balkoně a pozoruje vše shora, poté sdělí Sevovi, že půjde na frontu, že raději padne za vlast než tohle. Seva mu odpovídá, že na lásku může umřít kdekoli a chce mu ukázat, co je to požitek s ženou. Nikolaj souhlasí a vydají se spolu k Ljuse, ženě s pochybnou minulostí, v jejíž náručí se dá však zapomenout na všechno. Barsukov chce jít s nimi, ale Babky ho nepustí. Zkouší štěstí u Jelizavety, ale je opilý a neuspěje.

Dimitrije a Sestru překvapí v Dimitrijově pokoji Seva. Přišel zabít Dimitrije. Koupil si pistoli od Nikolaje a zajistil si alibi u Ljusy. Jakmile Sevova žena uslyší o Ljuse, propadne hysterii a zmocní se pistole. Dimitrij a Seva se k ní vrhnou, zápasí, křičí, kroutí si ruce, mlátí se a škrtí. Honí se po pokoji, porážejí nábytek a střílí po sobě, až Dimitrij zasáhne Sevu. Sestra ošetřuje svého muže. Dojde k výměně názorů mezi ní a Dimitrijem a ten odchází se slovy: „Tady máte můj život – berte! Vy, co jste bez srdce, co nikdy nepláčete. Nate, napijte se mojí mladé krve! Je mi dvacet let – A NEMILUJU VÁS! Ani slovo už o sobě nepromluví, vám ať je trapně! Chybí vám srdce, jenom díky mně dokážete žít! Ted to zkuste beze mne! Obelhávejte se dál! Jsem – vzduch! Už nehraju!“

Jelizaveta, Stěpan, Pirogová a Barsukov očekávají příchod Nového roku. Přichází Seva se svou ženou. Pirogová pláče. Zjistila, že její letec Víťa je šťastně ženatý. Nalijí jí vodu a všichni pijí spolu. Poté se smějí a tančí. Jelizaveta chce oproti všem zvyklostem pustit hudbu hodně nahlas. Barsukov se chápe trumpetou a hraje.

U domu stojí Dimitrij, v ruce drží nabitou pistoli a hledí do okna. Zastaví se u něj kolemjdoucí Nikolaj ve vojenské uniformě. Vypozorují, že se v domě tančí. Dimitrij říká: „Lidstvo tančí od nepaměti.“ Oba pak křičí do ulic: „Pojďte sem holky! Dostanete pusu!“, smějí se a zpívající odcházejí. Babky jim mávají šátky: „Vypadají jako hrdinové ... No, nevím ... Každý to říká.“

O NOVÉM AUTORSKÉM ZÁKONU

Od 1. prosince 2000 platí nový zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon - dále jen AZ). Tento zákon nahradil starou právní úpravu této oblasti, dosud obsaženou v zákoně č. 35/1965 Sb., o dílech literárních, vědeckých a uměleckých - bývalý autorský zákon. Nový AZ byl přijat po poměrně bouřlivé diskusi, neboť změny, které přináší, jsou zásadního charakteru a jejich společným jmenovatelem je uvést českou právní úpravu uvedené oblasti do souladu s právní úpravou demokratických států, zejména Evropské unie. Zároveň nový AZ mění či doplňuje související ustanovení dalších právních předpisů, jako například zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, v platném znění, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění, či zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění.

Již z právě uvedeného vyplývá, že nový AZ je rozsáhlou právní normou, jejíž prostý popis, natož pak hlubší rozbor, je na stránkách Amatérské scény nerealizovatelný, a ani není smyslem následujících řádků. Nicméně z hlediska divadelníků a přípravy představení se jedná o zákon zásadní, a seznámení se s ním zde, aspoň v hrubých rysech, by nás mělo upozornit na věci důležité, jejichž opomenutí by mohlo mít nepříjemné následky. V každém případě by měl být tento článek inspirací k podrobnějšímu studiu této nové právní normy.

Pojďme si tedy jednotlivé paragrafy AZ aspoň stručně přiblížit, případně upozornit na některé pojmy týkající se zvláště naší divadelní oblasti. Jakýsi „obsah“ celého AZ nalezneme už v první části pod § 1.

JAKÁ PRÁVA AUTORSKÝ ZÁKON UPRAVUJE

Jak naznačuje plný název AZ, není jeho předmětem pouze úprava práva autorského, ale i práv dalších, tzv. práv správnem autorským souvisejících. Rozlišují se následovně:

§ 1 - Předmět úpravy

- a) práva autora k jeho dílu,
- b) práva související s právem autorským:
 1. práva výkonného umělce k jeho uměleckému výkonu,
 2. právo výrobce zvukového záznamu k jeho záznamu,
 3. právo výrobce zvukově obrazového záznamu k jeho záznamu,
 4. právo rozhlasového nebo televizního vysílatele k jeho původnímu vysílání,
 5. právo zveřejnitel k dosud nezveřejněnému dílu, k němuž uplynula doba trvání majetkových práv,
 6. právo nakladatele na odměnu v souvislosti se zhotovením rozmnoženiny jím vydaného díla pro osobní potřebu,
- c) právo pořizovatele k jím pořizené databázi,
- d) ochranu práv podle tohoto zákona,
- e) kolektivní správu práv autorských a práv souvisejících s právem autorským.

Výše naznačenému dělení odpovídá i struktura samotného AZ, kdy v HLAVĚ I (§ 2 - § 66) se řeší právo autorské, v HLAVĚ II (§ 67 - § 87) práva související s právem autorským, v HLAVĚ III (§ 88 - § 94) zvláštní právo pořizovatele databáze, v HLAVĚ IV (§ 95 - § 104) se řeší kolektivní správa práv, HLAVA V má pouze jeden paragraf, který hovoří o souběhu ochrany a HLAVA VI (§ 106 - § 118) jsou ustanovení přechodná a závěrečná, kde se dočteme o změnách některých zákonů souvisejících s AZ.

Pro naše účely bude zřejmě postačující, zmíníme-li se hlavně o HLAVĚ I a II a dotkneme se i paragrafů v HLAVĚ IV.

HLAVA I - CO JE PŘEDMĚTEM AUTORSKÉHO PRÁVA

V § 2 se mimo jiné říká, že: „Předmětem práva autorského je dílo literární a jiné dílo umělecké a dílo vědecké, které je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě včetně podoby elektronické, trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam (dále jen dílo).” Tato obecná definice se pak dále v pěti odstavcích tohoto paragrafu ještě upřesňuje jak z hlediska konkretizace, co je autorské dílo (např. dílo dramatické, výtvarné, urbanistické, ale též i počítačový program nebo dílo souborné), tak z hlediska dokončenosti díla nebo jen jeho částí včetně názvu a jmen postav. Upozorňuji také, že: „Předmětem práva autorského je také dílo vzniklé tvůrčím zpracováním díla jiného, včetně překladu díla do jiného jazyka. Tím není dotčeno právo autora zpracovaného nebo přeloženého díla.” Pro nás divadelníky tedy platí, že i překladatel, byť třeba už díla volného, je nositelem autorských práv.

Odstavec (6) tohoto paragrafu pak říká, že: „Dílem podle autorského zákona však není zejména námět díla sám o sobě, denní zpráva nebo jiný údaj sám o sobě, myšlenka, postup, princip, metoda, objev, vědecká teorie, matematický a obdobný vzorec, statistický graf a podobný předmět sám o sobě.” V § 3 se pak ještě hovoří o výjimkách z ochrany podle práva autorského ve veřejném zájmu - ochrana podle práva autorského se nevztahuje např. na úřední dílo, jímž je právní předpis, veřejně přístupný rejstřík, obecní kroniky a pamětní knihy obecní, výtvořky tradiční lidové kultury, politický projev atd.

§ 4 definuje, kdy se chápe, že je dílo zveřejněno a vydáno, a to: „Prvním oprávněným veřejným přednesením, provedením, předvedením, vystavením, vydáním či jiným zpřístupněním veřejnosti je dílo zveřejněno.” – „Zahájením oprávněného veřejného rozšiřování rozmnoženin je dílo vydáno.”

Kdo je podle AZ chápán jako autor

§ 5 - § 8 definují, kdo je autor díla, kdo jsou a nejsou spoluautoři, jak se chápe použití pseudonymu, anonymu. Upravují též vzájemné vztahy mezi spoluautory a nakládání sdílem spoluautorů. Pro naše účely je dobré si pamatovat, že autor je fyzická osoba, která dílo vytvořila. Nicméně autorská práva mohou vlastnit i právnické osoby (rozhlas, televize, různí vydavatelé ap.).

Kdy dochází ke vzniku autorského práva a jaký je jeho obsah

„Právo autorské k dílu vzniká okamžikem, kdy je dílo vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě”, přičemž zničením věci, jejímž prostřednictvím je dílo vyjádřeno, nezaniká právo autorské k dílu. A teď důležitá věc z § 9 odst.(3): „Nabytím vlastnického práva nebo jiného věcného práva k věci, jejímž prostřednictvím je dílo vyjádřeno (např. zakoupením knižního vydání dramatického díla pro osobní potřebu), nenabývá se oprávnění k výkonu práva dílo užít, není-li dohodnuto či nevyplývá-li z tohoto zákona jinak.” Naproti tomu: „Poskytnutím oprávnění k výkonu práva dílo užít jiné osobě zůstává nedotčeno vlastnické právo”. AZ zavádí dva nové pojmy pro obsah práva autorského. Jednak zahrnuje výlučná práva osobnostní, která popisuje § 11 a výlučná práva majetková, která jsou uvedena v § 12 a následně.

Osobnostními právy jsou právo rozhodnout o zveřejnění svého díla, právo osobovat si autorství, právo na nedotknutelnost díla atd. Osobnostních práv se autor nemůže vzdát, tato práva jsou nepřevoditelná a smrtí autora zanikají. Po smrti autora si však nikdo nesmí osobovat jeho autorství k dílu, dílo smí být užito jen způsobem nesnižujícím jeho hodnotu a musí být uveden autor díla, nejde-li o dílo anonymní.

Majetková práva autora jsou pro nás, jako uživatele dramatických děl, velmi důležitá. V § 12 odst.(1) se říká: „Autor má právo své dílo užít.“, což je velmi důležité ustanovení, když si jeho význam uvědomíme v souvislosti s bývalou komunistickou érou v naší zemi. Dále pak tento paragraf pokračuje „... a udělit jiné osobě smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva. Jiná osoba může dílo užít bez udělení takového oprávnění pouze v případech stanovených tímto zákonem.“ Chci-li tedy jako jiná osoba užít dílo nějakého autora, je třeba mít oprávnění k užití udělené autorem, a to prostřednictvím smlouvy.

Co je myšleno pod právem autora dílo užít

To říká odstavec (4), § 12 a je to například právo na rozmnožování díla, právo na sdělování díla veřejnosti, a to jak živě, tak i ze záznamu, atd. Způsoby užití díla vyplývající z odstavce (4) se pro účely AZ vymezují v ustanoveních § 13 - § 23. A to velmi detailně. Divadelních produkcí se týkají zejména § 18 a § 19. Použijeme-li však v představení reprodukovanou hudbu např. ze zakoupeného CD, pak se nás týká i § 20, atd.

§ 24 a § 25 se zabývají ještě jinými majetkovými právy autorů, a to právem na odměnu při opětném prodeji originálu díla uměleckého a právem na odměnu v souvislosti s rozmnožováním díla pro osobní potřebu na podkladě zvukového nebo zvukově obrazového záznamu, rozhlasového či televizního vysílání anebo tiskového či jiného grafického vyjádření. Toto právo se týká zveřejněných děl, která lze rozmnožovat pro osobní potřebu pomocí různých přístrojů pro zhotovování kopií (tím se myslí magnetofony, počítače, kopírky, videorekordéry atd.). Takto jsou zpoplatněni například výrobci kopírovacích přístrojů, dovozci magnetofonů, nenahrávaných nosičů apod. Dočteme se zde i to, že osobou povinnou platit je i poskytovatel rozmnožovacích služeb za úplatu - kopírování na kopírkách (sazebník odměn je uveden v příloze zákona).

Majetkových práv se autor nemůže vzdát - řeší § 26. Tato práva jsou nepřevoditelná a nelze je postihnout výkonem rozhodnutí. V § 27 se říká: „Majetková práva trvají, pokud není dále stanoveno jinak, po dobu autorova života a 0 let po jeho smrti.“ V dalších odstavcích tohoto paragrafu se mimo jiné ještě říká že : Majetková práva jsou předmětem dědictví. Bylo-li dílo vytvořeno jako dílo spoluautorů, počítá se doba trvání majetkových práv od smrti spoluautora, který ostatní přežil. Doba trvání majetkových práv se počítá vždy od prvního dne roku následujícího po roce, v němž došlo k události rozhodné pro její počítání.

§ 28 definuje volné dílo a první zveřejnění nezveřejněného volného díla. Obecně se dá říci, že dílo, u kterého uplynula doba trvání majetkových práv, může každý bez dalšího volně užít s tím, že si samozřejmě nesmí osobovat autorství k takovému dílu. Tomu, kdo by poprvé zveřejnil dosud nezveřejněné dílo, k němuž uplynula doba trvání majetkových práv, vznikají takovým zveřejněním také výlučná majetková práva a trvají od zveřejnění díla 25 let.

Kdy je možné bezplatně užít dílo

AZ poskytuje autorskému právu ochranu, stanoví však rovněž některá jeho omezení (na co se autorské právo ne-

vztahuje a volné užití díla), aby nebylo ochromeno běžné nakládání s díly tak, jak každodenně probíhá, a to ve veřejném zájmu.

Ochrana podle autorského práva se nevztahuje např. na úřední dílo, jímž je právní předpis, veřejnou listinu, pamětní listy, obecní kroniky, výtvořky tradiční lidové kultury, není-li pravé jméno autora obecně známo (užít takové dílo lze však jen způsobem nesnižujícím jeho hodnotu), politický projev a řeč – autorovo právo k užití takových děl v souboru zůstává však nedotčeno.

Dále pak AZ v § 30 - § 39 rozlišuje **volné užití díla a bezúplatné zákonné licence**.

Za užití díla podle AZ se tak nepovažuje užití pro osobní potřebu (neplatí to však např. pro rozmnoženiny počítačových programů či napodobeniny díla architektonického stavbou). Podrobnosti obsahuje § 30. Bezúplatné zákonné licence jsou vyjmenovány a definovány v § 31 - 39. Jedná se o případy, kdy lze cizí dílo bezplatně určitým způsobem užívat. Do této kategorie patří například: citace, katalogové licence, užití díla umístěného na veřejném prostranství, úřední a zpravodajská licence - zde se hovoří o tom, jak lze použít novinové články, užití k účelům vyučovacím nebo vědeckým, samozřejmě dílo, jemuž skončila doba majetkových práv = volné dílo, a také to, co se říká v § 35 odst. (1 - 4):

(1) Do práva autorského nezasahuje ten, kdo nevýdělečně užije dílo při občanských a náboženských obřadech.

(2) Do práva autorského nezasahuje ten, kdo nevýdělečně užije dílo při školních představeních, v nichž účinkují výlučně žáci, studenti nebo učitelé školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

Vždy je však nutno uvést jméno autora (pokud se nejedná o anonym) a dále název díla.

Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nevýdělečně ke své vnitřní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem (školní dílo). V § 36 - § 39 je dále uvedeno ještě několik dalších užití díla aniž by se zasahovalo do práva autorského.

Jak je upravena ochrana práva autorského

Autor, do jehož práva bylo neoprávněně zasaženo nebo jehož právu hrozí neoprávněný zásah, může se domáhat podle § 40 - § 41 zejména: např. určení svého autorství, zákazu ohrožení či neoprávněného zásahu do svého práva, sdělení údajů o neoprávněné rozmnoženině či napodobenině díla a její odstranění, nebo poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za způsobenou nemajetkovou újmu, a to omluvou nebo v penězích. Výši peněžitého zadostiučinění určuje soud.

Právo na úhradu škody a na vydání bezdůvodného obohacení podle zvláštních právních předpisů (např. trestní zákon, přestupkový zákon atd.) přitom zůstává nedotčeno. Výše bezdůvodného obohacení vzniklého na straně toho, kdo neoprávněně nakládal s dílem, aniž by k tomu získal potřebnou licenci, činí dvojnásobek odměny, která by byla za získání takové licence obvyklá v době neoprávněného nakládání s dílem.

V § 42 - § 45 se vyjmenovává co může dále požadovat autor a co je ještě myšleno neoprávněným zásahem do práva autorského. Upozorňuji, že neoprávněným zásahem do práva autorského je mimo jiné i toto: „...kdo pro své dílo používá názvu nebo vnější úpravy již použitých po právu jiným autorem pro dílo téhož druhu, jestliže by to mohlo vyvolat nebezpečí záměny obou děl, pokud nevyplývá z povahy díla nebo jeho určení jinak.“ Doporučuji § 40 - § 45 si přečíst podrobně.

Smlouvy o užití díla

Významnou část obsahu AZ tvoří úprava zvláštních typů smluv, které se v souvislosti s autorským právem v praxi vyskytují. Jedná se o licenční smlouvu (výhradní či nevýhradní), licenční smlouvu nakladatelskou a podlicenční smlouvu (§ 46 - § 48).

V základním ustanovení § 46 odst. (1) se říká: „Licenční smlouvou autor poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva dílo užít (licenci) k jednotlivým způsobům nebo ke všem způsobům užití, v rozsahu omezeném nebo neomezeném, a nabyvatel se zavazuje, není-li podle § 49 odst. 2 písm. b) sjednáno jinak, poskytnout autorovi odměnu. „Není-li dále stanoveno jinak, musí být ve smlouvě dohodnuta výše odměny, nebo v ní musí být alespoň stanoven způsob jejího určení, jinak je neplatná, s výjimkami v odstavcích (2-6) § 49.

A následují § 50 - § 57. V těchto paragrafech uvedená ustanovení se vztahují na všechna díla podle AZ jako celek a jedná se o různá omezení licence, odstoupení od smlouvy, zánik licence a zvláštní ustanovení pro smlouvu nakladatelskou.

AZ v § 58 - § 66 obsahuje také zvláštní ustanovení o některých specifických druzích děl. Jedná se o zvláštní ustanovení o dílech zaměstnaneckých, kolektivních, školních, vytvořených na objednávku, dílech soutěžních, audiovizuálně užitých a o počítačových programech. V § 66 se dočteme o omezeních rozsahu autorových práv k počítačovému programu.

HLAVA II – PRÁVA SOUVISEJÍCÍ SPRÁVEM AUTORSKÝM

Nyní se dostáváme ke druhé oblasti upravené AZ a to k právům souvisejícím s právem autorským. Nutno upozornit, že celá řada ustanovení, upravujících právo autorské (jsou jimi ta, již zmíněná v HLAVĚ I), se vztahuje i na tato, jak se říká, ostatní práva a AZ na ně na příslušných místech odkazuje.

Práva výkonného umělce k uměleckému výkonu

§ 67 definuje, že výkonný umělec je fyzická osoba, která umělecký výkon vytvořila, a že umělecký výkon je výkon herce, zpěváka, hudebníka, tanečníka, sbormistra, režiséra nebo jiné osoby, která hraje, zpívá, recituje, předvádí nebo jinak provádí umělecké dílo včetně výtvořů tradiční lidové kultury.

§ 68 pak hovoří o tom, kdo může být společným zástupcem výkonných umělců.

V § 70 se dočteme, že výkonný umělec má právo rozhodnout o zveřejnění svého uměleckého výkonu, což je jeho osobnostní právo, a navíc dirigent, sbormistr, divadelní režisér a sólista (filmový režisér je chápán AZ jako autor audiovizuálního díla), vytváří-li výkon spolu s členy uměleckého tělesa, má právo rozhodnout, zda a jakým způsobem má být jeho jméno uvedeno při zveřejnění jeho výkonu.

Výkonný umělec má také právo na to, aby jeho umělecký výkon, je-li užíván jinou osobou, nebyl užít způsobem snižujícím hodnotu tohoto výkonu. (Jestliže by se tedy nějaký amatérský soubor pokusil bez souhlasu kopírovat např. představení profesionálního divadla, pak porušuje minimálně práva výkonného umělce, respektive režiséra, možná že i snižuje hodnotu jeho výkonu, a navíc by si měl vyžádat u kolektivního správce autorských práv souhlas s užitím díla tohoto výkonného umělce, respektive režiséra - což vyplývá z následujících majetkových práv).

Majetkovými právy výkonného umělce jsou právo umělecký výkon užít a udělit jinému smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva. Právem umělecký výkon užít podle § 71

je mimo jiné: právo na sdělování živého nebo zaznamenaného výkonu veřejnosti, právo na záznam živého výkonu, právo na rozmnožování zaznamenaného výkonu atd.

Výkonný umělec má právo na odměnu vsouvislosti s rozmnožováním jeho zaznamenaného výkonu pro osobní potřebu obdobně, jako mají podle § 25 autoři (právo autorské HLAVA I). To se týká prodejců různých nahrávek nebo i nenahranych zvukových nosičů. Příslušnou odměnu platíme v ceně nosiče. Nicméně použijeme-li nějakou nahrávku výkonného umělce veřejně, například v divadelní hře, výkonnému umělci opět přísluší právo na odměnu za takové užití - § 72. Toto právo však může výkonný umělec vykonávat pouze prostřednictvím příslušného kolektivního správce, a tak každý, kdo chce užít nějakou zvukovou nahrávku pro účel veřejný, musí v předstihu s příslušným kolektivním správcem uzavřít smlouvu, kterou se stanoví výše odměny za takové užití a způsob jejího placení.

Majetková práva výkonného umělce trvají 50 let od vytvoření výkonu. Je-li však v této době zveřejněn záznam tohoto výkonu, zanikají práva výkonného umělce až za 50 let od takového zveřejnění.

§ 74 vyjmenovává všechny paragrafy HLAVY I, které platí obdobně i pro výkonné umělce a jeho výkony.

Práva výrobce zvukového záznamu, výrobce zvukově obrazového záznamu, rozhlasového a televizního vysílatele, práva nakladatele, práva pořizovatele databáze

To, co platí pro užití díla výkonného umělce v § 72, a co se týká odměny v souvislosti s rozmnožováním pro osobní potřebu viz (§ 25), platí stejně i pro výrobce zvukového záznamu, a pro výrobce zvukově obrazového záznamu. Tato práva trvají 50 let od pořízení záznamu, respektive až od jeho zveřejnění. I výrobci mají svého kolektivního správce. § 83 - § 87 se týkají práv vysílatelů, nakladatelů. § 88 - § 94 pak zvláštních práv pořizovatele databáze.

HLAVA IV - KOLEKTIVNÍ SPRÁVA PRÁV

Od § 95 se v AZ dočteme o kolektivní správě práv. Účelem správy těchto práv je kolektivní uplatňování a kolektivní ochrana majetkových práv autorských a majetkových práv souvisejících s právem autorským a umožnění zpřístupňování předmětů těchto práv veřejnosti. Kolektivní správou je tedy zastupování většího počtu osob, jimž přísluší:

a) majetkové právo autorské nebo majetkové právo související s právem autorským,

b) ze zákona oprávnění k výkonu majetkových práv k dílu (§ 58 - zaměstnanecké dílo), nebo

c) ze smlouvy výhradní oprávnění k výkonu práva kolektivně spravovaného pro celou dobu trvání majetkových práv a alespoň pro území České republiky s právem poskytnout podlicenci... („dále jen nositelé práv“) k jejich společnému prospěchu, a to při výkonu jejich majetkových práv ke zveřejněním nebo ke zveřejnění nabídnutým dílům, uměleckým výkonům, zvukovým a zvukově obrazovým záznamům, pokud jiný než kolektivní výkon těchto práv je nedovolený (§ 96) nebo neúčelný. Za předmět ochrany kzveřejnění nabídnutý se považuje takový předmět ochrany, který nositel práva písemně oznámí příslušnému kolektivnímu správci za účelem zařazení takového předmětu ochrany do rejstříku předmětů ochrany.

Která práva jsou povinně kolektivně spravovaná uvádí § 96 a říká, za jaké užití díla či uměleckého výkonu nebo zhotovení rozmnoženiny atd. náleží právo na odměnu.

Kolektivním správcem je ten, kdo získal oprávnění k výkonu kolektivní správy. Kolektivním správcem může být

pouze právnická osoba, která má sídlo v České republice a která přímo či nepřímo sdružuje nositele práv, které při kolektivní správě zastupuje. Kolektivní správa není podnikáním. Kdo může získat oprávnění k výkonu kolektivní správy a kde, řeší § 98.

§ 100 pak řeší vztahy kolektivního správce k zastupovaným nositelům práv a k uživatelům předmětu ochrany. Mimo jiné musí kolektivní správce vést rejstřík smluvně zastupovaných nositelů práva, sdělit tomu, kdo o to písemně požádá, zda zastupuje nositele práv k určitému předmětu ochrany pro výkon určitého práva, a vydat o tom na žádost a náklady žadatele písemné potvrzení, domáhat se vlastním jménem na účet zastupovaných nositelů práv nároku na vydání bezdůvodného obohacení, vybírat pro nositele práv odměny, vést evidenci vybraných odměn a umožnit nositeli práv kontrolu správnosti výše jemu vyplacené odměny, zveřejnit vhodným způsobem sazebník odměn ...

V tomto § 100 pak musím podrobně zmínit odst. (5 a 6), které kolektivnímu správci dávají velkou pravomoc z hlediska vybírání odměn pro uživatele předmětu ochrany a definují, kdo je provozovatel veřejné hudební produkce a jaké má povinnosti ke kolektivnímu správci.

(5) Za provozovatele nedívatelně provozovaného hudebního díla s textem či bez textu nebo uměleckého výkonu (dále jen veřejná hudební produkce) se považuje provozovatel provozovny či jiného prostoru, jestliže k takovému provozování provozovnu či jiný prostor poskytne a nesdělí příslušnému kolektivnímu správci údaje potřebné pro určení totožnosti provozovatele hudební produkce.

(6) Provozovatel živé veřejné hudební produkce je povinen vždy oznámit příslušnému kolektivnímu správci program produkce s uvedením jmen autorů a názvů děl, která mají být provozována, a to nejpozději 10 dnů před konáním produkce. Pokud provozovatel takové oznámení neučiní, má se za to, že na produkci budou provozována pouze díla autorů, pro které kolektivní správce právo na živé provozování hudebních děl spravuje.

Upozorňuji, že tyto dva důležité odstavce je třeba si uvědomit mimo jiné v souvislosti s § 25 a § 72, které hovoří o odměnách pro autory a výkonné umělce!

§ 101 - § 102 řeší kolektivní a hromadné smlouvy a zprostředkovatele těchto smluv, ale to už se blížíme ke konci AZ a asi není tolik nutné se s nimi v tomto článku zabývat.

HLAVA VI - USTANOVENÍ PŘECHODNÁ A ZÁVĚREČNÁ

Ze závěrečných a přechodných ustanovení snad stojí ještě zmínit, že doba majetkových práv se řídí tímto zákonem i tehdy, začala-li běžet před jeho nabytím účinnosti. Pokud již doba trvání těchto práv před nabytím účinnosti tohoto zákona uplynula a podle tohoto zákona by ještě trvala, ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona se obnovuje na dobu zbývající.

NAKONEC NĚKOLIK PRAKTICKÝCH RAD

A teď už, závěrem stručného seznámení se s autorským zákonem, jen několik praktických rad pro naše divadelní pro-

dukce. Pokusil jsem se je sestavit do jakési chronologické řady, kterou bychom měli přibližně dodržet ve vztahu k AZ.

1. Mále-li úmysl nazkoušet a veřejně provozovat jakoukoli hru, automaticky se na vás vztahují ustanovení autorského zákona č. 121/2000 Sb. A to i v tom případě, že autorem scénáře, hudby, jsou pouze členové vašeho souboru, a i režisérovi, scénografovi, hercům, přísluší práva související s právem autorským.

2. Zjistěte si, zda vybraná hra má jednoho nebo více autorů a zda majetková práva trvají, nebo zda jde už o volné dílo = 70 let po smrti autora nebo po smrti posledního žijícího spoluautora. (Pozor, někdy bývá spoluautorem díla i autor hudby, a pak mají práva společná!) Pokud jde o dílo zahraniční, nezapomeňte, že i překladatel má osobnostní a majetková práva. A dobře počítejte. Práva k dílům některých zahraničních autorů jsou velmi drahá. Je dobré se informovat u DILIA či agentury AURA-PONT.

3. Dramatizujete-li nějaké literární dílo, musíte získat souhlas autora literárního díla s touto vaší dramatizací.

4. Pokud se nejedná o dílo volné, vyžádejte si souhlas autora s užitím jeho díla. Prakticky buď přes kolektivního správce, což u nás zatím vykonává DILIA, nebo přímo u samotného autora. Kolektivní správce s vámi uzavře smlouvu a v ní stanoví i výši autorské odměny.

5. Souhlas s užitím díla musíte získat i v případě, že v inscenaci použijete hudbu ať živou nebo z nějakého nosiče. Souhlas získáte tak, že nahlásíte OSA (ta zastupuje autory i interprety hudby), kterou hudbu a jakých autorů používáte, a OSA vám vyměří i příslušný poplatek. Nahlášení se může dít i prostřednictvím tiskopisů, které vlastní městské nebo obecní úřady.

6. Souhlas s užitím díla musíte získat i od nositelů práv výrobců zvukového nebo zvukově obrazového záznamu (to je např. od toho, kdo vyrobil hudební nahrávku na CD), samozřejmě pokud takovou nahrávku používáte. Kolektivním správcem pro tyto výrobce je INTERGRAM.

7. Až bude připravovat program k nazkoušené inscenaci, případně plakát, nezapomeňte uvést název díla v jeho nezkomolené podobě, všechny autory díla plným jménem, a další autory a výkonné umělce, kteří se na inscenaci podíleli. To se týká například autora dramatizace pokud je inscenace připravena prostřednictvím dramatizace literárního díla. Dosti často se zapomíná na propagačních materiálech uvést i překladatele nebo autora hudby. To všechno jsou prohršky proti autorskému zákonu.

8. Z hlediska konání veřejných produkcí už neexistuje žádné povolení řízení od městských nebo obecních úřadů. Pouze ohlašovací povinnost. Tu splníte na jednoduchém formuláři, který vám vydají na příslušném městském či obecním úřadě.

Ustanovení nového autorského zákona jsou někdy velmi komplikovaná. Už teď, při školeních k tomuto zákonu, dochází k odlišnému chápání některých paragrafů, a hlavně zákonodárci, ve snaze postihnout problematiku co nejdetailněji, jakoby někdy zapomněli na praxi. Proto asi přesný výklad přinese až život. Nicméně doufám, že se podařilo aspoň v hrubých rysech čtenáře - divadelníka s problematikou autorského práva seznámit, a umožnit mu získat základní povědomí o novém autorském zákonu.

Mgr. Jaroslav Kodeš

(Literatura: Zákon č. 121/2000 Sb., Zeman Petr, Mgr.: Autorský zákon, Edice Soudy č. 46/27.11.2000)